

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΟΝ ΑΗ-ΓΙΑΝΝΗ ΝΙΚΗΤΗΣ

Στη δυτική Σιθωνία μια γραφική ακτή με το τοπωνύμιο «'Αη-Γιάννης», 4 χλμ. ΝΑ της Νικήτης, αποτελεί θέση αρχαίου νεκροταφείου που τμήμα του ερευνήθηκε το φετινό φθινόπωρο*.

Το νεκροταφείο έγινε για πρώτη φορά γνωστό το 1977, όταν μετά από αμμοληψίες αποκαλύφθηκαν τάφοι. Δοκιμαστικές τομές την ίδια χρονιά έφεραν στο φως 59 τάφους των πρώιμων αρχαϊκών χρόνων¹. Η έρευνα συνεχίστηκε το 1984 με αποτέλεσμα να ερευνηθούν 28 τάφοι Εποχής Σιδήρου και να επισημανθεί ένας κεραμικός κλίβανος².

Η πρόσφατη ανασκαφή αποσκοπούσε στην έρευνα του χώρου προκειμένου να αποδεσμευτεί από την Αρχαιολογική Υπηρεσία και διαμορφωθεί σε κάμπινγκ από την κοινότητα Νικήτης.

Το νεκροταφείο βρίσκεται κατά μήκος της ακτής και σύμφωνα με τα μέχρι τώρα στοιχεία η έκτασή του έχει μήκος 300 μ. και πλάτος 35 μ.

Η φετινή διερεύνηση άρχισε με 18 δοκιμαστικές τομές και οδήγησε στην αποκάλυψη οικοδομικών λειψάνων ενός κτίσματος κλασικών χρόνων καθώς και 45 τάφων της Εποχής του Σιδήρου.

Α. Τα οικοδομικά λείψανα.

Στον ανατολικό τομέα του 'Αη-Γιάννη και σε βάθος περίπου 1 μ. εντοπίστηκαν τρεις τοίχοι, τμήμα της θεμελίωσης κτιρίου (Εικ. 1).

Ο πρώτος τοίχος, 1, κατευθύνεται από Α-Δ, παράλληλα με τη θάλασσα, κι έχει πλάτος 0,55 μ. Είναι κτισμένος με αργολιθοδομή από διαλεγμένες πέτρες χωρίς συνδετικό υλικό. Σώζεται σε μήκος 10 μ., ύψος περίπου 0,30 μ. και εδράζεται σε αμμώδες, υγρό, στρώμα επίχωσης.

Το ανατολικό τμήμα του είναι καταστρεμμένο και μάλλον συνεχίζεται πέρα από την παρειά της τομής. Κατά μήκος της νότιας πλευράς του υπάρχει πλατιά στρώση από διάφορες πέτρες, που προέρχονται πιθανότατα από τμήμα της ανωδομής του τοίχου που έχει πέσει προς Ν. Ανάμεσα στις πέτρες υπάρχουν πολλά κομμάτια από

* Στην ανασκαφή στο πρώτο χρονικό διάστημα συμμετείχε η αρχαιολόγος Ε. Λαμπροθανάση, ενώ σ' όλη τη διάρκειά της δούλεψε υποδειγματικά ο έμπειρος εργατοτεχνίτης της Εφορείας Γ. Καλαϊτζής.

1. Αικ. Ρωμιοπούλου, ΑΔ 32, 1977, Β'2, 204.

2. ΑΔ 1984 (τυπώνεται).

κεραμίδια στέγης και άβαφα μεγάλα αγγεία καθώς και όστρακα μελαμβαφών.

Στο μέσο του τοίχου 1 και κάθετα σ' αυτόν, προς Β, υπάρχει δεύτερος τοίχος, 2, που έχει μήκος 3,60 μ. και σωζόμενο ύψος 0,35 μ.

Αρχικά οι δυο τοίχοι πρέπει να συνδέονταν οργανικά. Η τοιχοδομία του δεύτερου τοίχου, 2, στο βόρειο τμήμα της είναι περισσότερο επιμελημένη καθώς χρησιμοποιούνται μεγάλες ασβεστολιθικές πέτρες, τοποθετημένες στο πλάτος του. Στο δυτικό άκρο του πρώτου τοίχου και παράλληλα στο δεύτερο υπάρχει τρίτος τοίχος, 3, που το μήκος του δεν ξεπερνά τα 3,50 μ. Η διατήρησή του είναι κακή. Το βόρειο άκρο των τοίχων 2 και 3 ορίζεται από δυο πολύ μεγάλες κι ακανόνιστες πέτρες πρόχειρα τοποθετημένες, τουλάχιστον στη φάση αυτή.

Οι παραπάνω τοίχοι σχηματίζουν έναν ορθογώνιο χώρο Α, διαστάσεων 4.10×3,50 μ., ανοιχτό στη βόρεια πλευρά. Στο ΒΔ τμήμα του διατηρείται ένα μικρό μέρος από πλακόστρωτο δάπεδο.

Σ' όλη την έκτασή του βρέθηκαν κομμάτια από άβαφα μεγάλα αγγεία και κεραμίδια στέγης, ενώ στο επίπεδο του δαπέδου και κοντά στην ανατολική γωνία του περισυλλέχτηκαν μερικές πήλινες αγνύθες, διαφόρων σχημάτων.

Τα τμήματα των τοίχων, που σίγουρα εκτείνονται και έξω από το σκάμμα, δε δίνουν συγκεκριμένη κάτοψη του κτίσματος. Ο προσορισμός του δεν είναι δυνατό να εξακριβωθεί προς το παρόν. Είναι πιθανό πως πρόκειται για πρόχειρη εγκατάσταση σπιτιού, του οποίου η αρχική διαμόρφωση έχει αλλοιωθεί από επισκευή ή μετασκευή, αλλά δεν αποκλείεται να σχετίζεται με αποθηκευτικό ή εργαστηριακό χώρο, εφόσον στη γειτονική ανασκαφική τομή του '84 είχε εντοπιστεί κεραμικός κλίβανος.

Η αρχική φάση του είναι δύσκολο να προσδιοριστεί χρονολογικά, ενώ η καταστροφή του μπορεί να ενταχτεί στα τέλη του 5ου αι. π.Χ., σύμφωνα με τη λιγοστή αττική κεραμική που βρέθηκε ανάμεσα στις πεσμένες πέτρες του πρώτου τοίχου³. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο της ανασκαφής εδώ είναι η αποκάλυψη δύο ταφικών πιθαριών κάτω από τους τοίχους και δυτικότερα της συνέχειας του νεκροταφείου.

B. Οι τάφοι.

Αποκαλύφτηκαν σε μικρό σχετικά βάθος, σε δυο τουλάχιστον επάλληλα στρώματα αμμώδους ή ελώδους εδάφους και σε πυκνή διάταξη. Για τον εντοπισμό τους σε αρκετές περιπτώσεις πρέπει να χρησιμοποιήθηκαν ως σήματα οι ακατέργαστες πέτρες, συνήθως όρθιες σχιστόπλακες, που βρέθηκαν επάνω σ' αυτούς.

Στους 40 από τους τάφους του νεκροταφείου του 'Αη-Γιάννη, δηλαδή σε

3. Το κτίσμα ίσως σχετίζεται με αποικιακή εγκατάσταση που εντάσσεται στην ευρύτερη αυτή περιοχή από πολλούς μελετητές. Πιθανολογούνται διάφορες απόψεις γύρω από τη θέση της πόλης και την ταύτισή της σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές. Τις περισσότερες πιθανότητες φαίνεται να συγκεντρώνει η Γαληψός του Ηροδότου (VII, 122). Βλ. Μ. Γ. Δήμιτσα, Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγομένοις και μνημείους σωζομένοις (1896) 615 και D. Feissel - M. Sève, B.C.H. 103, 1979, 270· για μια άλλη άποψη M. Zährnt, Olynth und die Chalkidier (1971) 178-179.

ποσοστό περίπου 90%, διαπιστώθηκαν ενταφιασμοί σε πιθάκια (Εικ. 2). Οι καύσεις⁴ αποτελούν μια μικρή μόνο ομάδα, περίπου το 10%. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι περιπτώσεις καύσεων έχουν αποκαλυφθεί στο πρώτο στρώμα ταφών, πάνω από τους ενταφιασμούς σε αγγεία.

Στις καύσεις περιλαμβάνονται τρία βέβαια παραδείγματα και τουλάχιστον δύο αμφισβητούμενα. Τα καμένα οστά των ταφών 8 και 23 έχουν τοποθετηθεί στο κάτω μέρος άβαφων οξυύθμενων αγγείων που βρέθηκαν όρθια δίπλα ή ανάμεσα σε πέτρες⁵. Στην ταφή 8 λίγα οστά ήταν έξω από το αγγείο, ενώ στρογγυλή μικρή σχιστόπλακα έκλεινε εν μέρει την επιφάνεια του αγγείου της ταφής 23.

Η καύση 22 αποκαλύφτηκε κάτω από μια οριζόντια στρώση από πέτρες που καλύπτει ορθογώνιο χώρο με διαστάσεις $1 \times 0,53$ μ. κι έχει προσανατολισμό από Β προς Ν.

Στα αμφισβητούμενα παραδείγματα ανήκει αψιδωτή λίθινη κατασκευή που εσωτερικά διαγράφει σχεδόν ημικύκλιο, διαμέτρου 0,80 μ. Το τοίχωμά της είναι πολύ χαμηλό και έχει πλάτος 0,28-0,40 μ. Το προς Ν. άνοιγμα του ημικυκλίου φράζεται από δυο όρθιες σχιστόπλακες (Εικ. 3).

Τμήμα από πιθάκι οριζόντια κομμένο, σαν στεφάνι, και επίσης οριζόντια τοποθετημένο στο έδαφος ίσως περιέκλειε καύση που δε σώθηκε μέσα στο υγρό αμμώδες έδαφος.

Οι ενταφιασμοί σε πιθάκια δεν έχουν τον ίδιο προσανατολισμό. Το στόμιο των αγγείων κλείνεται από σχιστόπλακα που πολλές φορές για μεγαλύτερη ασφάλεια ενισχύεται κι από διάφορες άλλες πέτρες (Εικ. 4). Οι παιδικοί τάφοι υπερτερούν αριθμητικά από τους τάφους των ενηλίκων. Φτάνουν σε ποσοστό 55%. Οι νεκροί τοποθετούνται απευθείας στο εσωτερικό των αγγείων και σε ύπτια συνήθως θέση, με το κεφάλι πάντα προς το στόμιο.

Ανάμεσα στους απλούς ενταφιασμούς ξεχωρίζει μια ομάδα στην οποία εντάσσονται τρία πιθάκια τοποθετημένα σε περιβόλους-θήκες, το ένα δίπλα στο άλλο (Εικ. 5). Έχουν τα εξής χαρακτηριστικά:

α) Κάθε πιθάκι περιβάλλεται από περίβολο προσεκτικά χτισμένο με την τεχνική της ξερολιθιάς. Ο περίβολος ακολουθώντας το περίγραμμα του αγγείου διαγράφει ελλειψοειδές σε κάτοψη σχήμα, κυρίως ως προς την εσωτερική πλευρά, που αποτελεί και την κύρια όψη του. Η εξωτερική πλευρά διαμορφώνεται πιο ελεύθερα με αποτέλεσμα το πλάτος του να κυμαίνεται από 0,35-0,50 μ. Το τοίχωμά του φτάνει σε ύψος 1 μ. δημιουργώντας ένα είδος θήκης για το αγγείο. Μπροστά στο στόμιο, που φράσσεται επίσης από σχιστόπλακα ή από αργές πέτρες, σχηματίζεται λιθωρός.

β) Καλυπτήριες πλάκες αποκαλύφθηκαν πάνω στον περίβολο της ταφής 43.

4. Για την προέλευση και τη χρονολογική ένταξη των ταφών-καύσεων της Πρώιμης Εποχής Σιδήρου στην κεντρική-δυτική Μακεδονία βλ. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Πρωτοϊστορική Θάσος I (1984) 986.

5. Συγγενικά στοιχεία έχουν παρατηρηθεί και σε ταφικές κατασκευές της Θάσου, π.χ. στην ταφή T₁₂ στη θέση «Τσιγανάδικα» βλ. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ό.π. 264, εικ. 48 β, γ.

Από τις τρεις μεγάλες ορθογώνιες γρανιτόπλακες μόνο η μεσαία βρέθηκε στη θέση της. Οι άλλες είχαν μετακινηθεί δίπλα στην ταφική κατασκευή από συλητές στην αρχαιότητα. Και στα τρία παραδείγματα οι ταφές είναι συλημένες και οι περίβολοι έχουν υποστεί ζημιές.

γ) Οι ταφές της ομάδας αυτής σε αντίθεση με τις υπόλοιπες δεν είναι ατομικές. Κάθε πιθάρι περιέχει τουλάχιστον δυο σκελετούς. Στην ταφή 36 διαπιστώθηκε ο ενταφιασμός ενός ενήλικα κι ενός παιδιού. Πρόκειται πιθανότατα για οικογενειακούς τάφους.

Το είδος αυτό της ταφής που συνδυάζει τη χρήση του πιθαριού, του περιβόλου και της κάλυψης δεν είναι άγνωστο. Συγγενικά στοιχεία αλλά μεμονωμένα υπάρχουν σε ανάλογες κατασκευές στην ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, για παράδειγμα στους τύμβους του λόφου «Καστά» στην Αμφίπολη⁶, στα νεκροταφεία στις θέσεις «Κεντριά» και «Τσιγανάδικα» της Θάσου⁷ καθώς και στην περιοχή του τύμβου 2 της Μεσημβρίας⁸.

Στις περιορισμένες αριθμητικά κτερισμένες ταφές του νεκροταφείου του 'Αη-Γιάννη τα κτερίσματα ήταν κυρίως αγγεία και κοσμήματα.

Τέσσερις χειροποίητες οπισθότμητες προχοϊσκες-θήλαστρα⁹ βρέθηκαν μέσα σε αντίστοιχους παιδικούς τάφους, όπου είχαν τοποθετηθεί κοντά στο κρανίο (Εικ. 6). Τα δυο είναι ακόσμητα και έχουν φθορές από τη διάβρωση. Τα άλλα διατηρούν το ελαφρά στιλβωμένο επίχρισμα της επιφάνειας, έχουν υποτυπωδώς στριφτές λαβές, δυο μαστοειδείς αποφύσεις στο ύψος της κοιλιάς και διακοσμούνται με χαρακτές τεθλασμένες γραμμές και εμπίστες στιγμές πάνω από τις αποφύσεις και την προχοή.

Ένα άβαφο ευρύστομο, πιθανώς δίωτο, αγγείο με δισκόμορφη απόληξη στη λαβή¹⁰, κτέρισμα της γυναικείας ταφής 37, βρέθηκε έξω και πάνω στην κοιλιά του πιθαριού. Στο εσωτερικό του τάφου υπήρχαν δυο μπρούντζινες οκτώσχημες πόρπες¹¹, ένα επίσης μπρούντζινο βραχιόλι από σφυρήλατο έλασμα που τυλίγεται σε κύκλο, πήλινο αμφικωνικό σφονδύλι και μια γυάλινη χάντρα ελλειψοειδούς σχήματος.

Παρόμοιο βραχιόλι βρέθηκε σε άλλους δυο τάφους, καθώς επίσης δυο μολύβδινες αμφικωνικές χάντρες και πήλινο σφονδύλι.

Ανάμεσα στους τάφους βρέθηκε σε μια περίπτωση σωρός από επάλληλα αγγεία αδρής κατασκευής, είτε αποθηκευτικά είτε καθημερινής χρήσης¹².

6. Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1977, 42 κ.ε., πίν. 29β.

7. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ό.π. 135 κ.ε., σχ. 8, εικ. 14α (ταφική συστάδα K₂, K₆), 315 κ.ε., 356, σχ. 34α, εικ. 65α, 78β, 117 (τάφος T₁₈ Π₁, Π₂, Π₃), 395 (ταφική συστάδα T₂₀).

8. Α. Βαβρίτσας, ΠΑΕ 1970, 72, εικ. 3.

9. Για συγγενικό τύπο βλ. Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα I, Το νεκροταφείο των τύμβων (1969) 201, εικ. 41, πίν. 57 (τύπος Φ 29).

10. Παρόμοια αγγεία έχουν βρεθεί επίσης στη Βεργίνα βλ. π.χ. Μ. Ανδρόνικος, ό.π. 202, εικ. 42 πίν. 592 (O₂).

11. Μ. Ανδρόνικος, ό.π. 227 κ.ε., εικ. 67, 69 (τύπος Ib).

12. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ό.π. 315, εικ. 139.

Η λιγοστή κεραμική του νεκροταφείου είναι χαρακτηριστική στην Πρώιμη Εποχή Σιδήρου στη Βαλκανική χερσόνησο και ειδικότερα στο μακεδονικό χώρο. Συγγενικούς τύπους έχουμε από διάφορες περιοχές όπως τη Βεργίνα¹³, την Τσαουσίτσα¹⁴, το Γυναικόκαστρο. Εντελώς τυπικά παραδείγματα της εποχής αποτελούν και τα κοσμήματα.

Τα ανασκαφικά δεδομένα του νεκροταφείου του 'Αη-Γιάννη σε συνδυασμό με τα κτερίσματα μπορούν με κάποια επιφύλαξη να ενταχτούν χρονολογικά στις προχωρημένες φάσεις της Πρώιμης Εποχής Σιδήρου, δηλαδή σε μια περίοδο από το 900-750 π.Χ.

Ας σημειωθεί ότι τα ευρήματα της φετινής ανασκαφής σχετίζονται με τα ευρήματα δοκιμαστικής τομής, που έγινε το 1977 στο γειτονικό νησάκι «Καστρί», όπου επισημάνθηκαν προϊστορικά και αρχαϊκά οικοδομικά λείψανα¹⁵. Είναι πιθανό εδώ και στην απέναντι χερσόνησο, με την οποία ήταν παλιότερα ενωμένο το Καστρί, να τοποθετείται η θέση του προϊστορικού οικισμού, στον οποίο ανήκει το νεκροταφείο του 'Αη-Γιάννη.

Θα ήθελα επίσης να επισημάνω ότι τα ευρήματα της προϊστορικής-πρωτοϊστορικής περιόδου που έρχονται στο φως τα τελευταία χρόνια από τους παράλιους οικισμούς της Χαλκιδικής, όπως την Ιερισσό¹⁶ και τον 'Αη-Γιάννη Νικήτης σχετίζονται με ανάλογα ευρήματα από τη Θάσο¹⁷ και την περαία της. Ενισχύεται έτσι η άποψη της ύπαρξης ενός ενιαίου πολιτιστικού κύκλου και η πιθανότητα επικοινωνίας και ανταλλαγών στο χώρο του ΒΑ Αιγαίου.

Θεσσαλονίκη,
Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων

Ελένη Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου

13. Βλ. υποσημειώσεις 9, 10 και 11.

14. W. A. Heurtley, Prehistoric Macedonia (1939) 235, αρ. 479.

15. Βλ. υποσημείωση 1.

16. Ε. Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου, Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη 1, 1987, 298.

17. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη 1, 1987, 395 κ.ε.

EXCAVATION AT «HAGIOS YIANNIS» OF NIKETE

by H. TRAKOSOPOULOU-SALAKIDOU

An ancient cemetery used from the Iron Age to the Archaic period was located at the beach called «Hagios Yiannis» of Nikete in western Sithonia.

The remains of a classical building, a house or a workshop, were discovered in the eastern part of the beach, above the graves.

45 Iron Age graves organized in two subsequent layers were excavated. 40 of them were inhumations placed into pithoi, while the rest were cremations; children burials were the commonest.

A group of inhumations inside pithoi are quite interesting, because they were found inside perimeter walls.

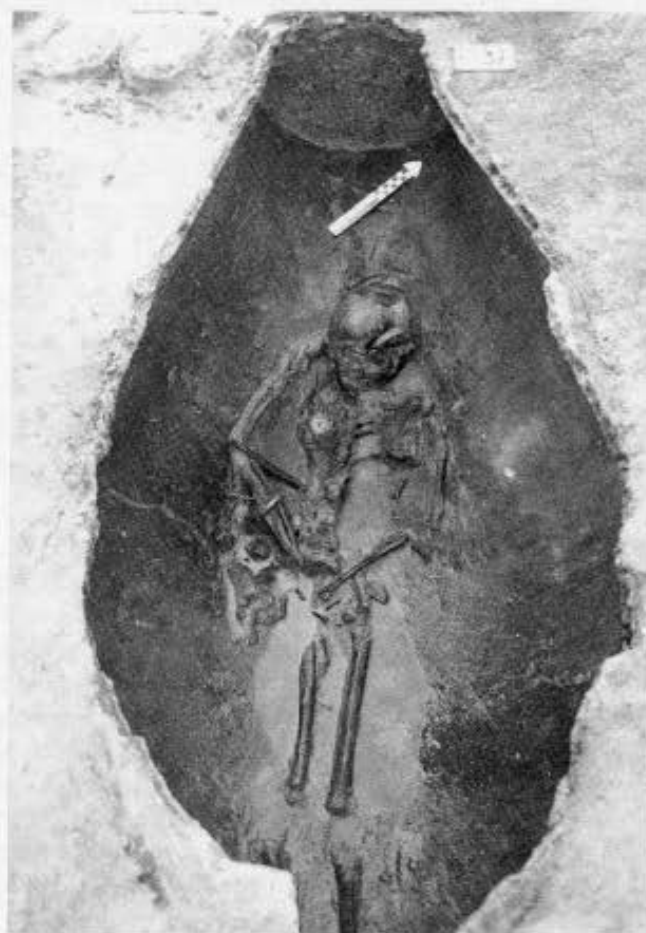
The grave-offerings comprised pots and jewellery; handmade jugs —feeding pots— were found in four graves of children. Bronze spectacle-shaped fibulae and bracelets, common in Macedonia, were also found here.

1. Νικήτη, Αη-Γιάννης. Τμήμα της θεμελίωσης κτιρίου κλασικών χρόνων. 2. Άποψη του νεκροταφείου της Εποχής Σιδήρου (τομή 16). 3. Αψιδωτή λίθινη κατασκευή πλαισιωμένη από καύσεις σε άβαφα αγγεία τοποθετημένα ανάμεσα σε πέτρες.

4. Ενταφιασμός σε πιθάρι. Ταφή 15. 5. Πιθάρια σε περιβόλους-θήκες (τομή 16).

6. Το εσωτερικό του πιθαριού 20. Λείψανο κρανίου και άβαφη προχοτσκη-θήλαστρο. 7. Η γυναικεία κτερισμένη ταφή 37.